

Jacek Kulbaka
Warszawa

Działalność Sekcji Szkolnictwa Specjalnego Związku Nauczycielstwa Polskiego na rzecz kształcenia specjalnego w pierwszym dziesięcioleciu po II wojnie światowej

Rodowód Sekcji Szkolnictwa Specjalnego

Początki Sekcji Szkolnictwa Specjalnego ZNP (dalej SSS ZNP) sięgają czasów II Rzeczypospolitej. Był to okres, w którym młode państwo polskie niemal od podstaw musiało zająć się problematyką opieki i kształcenia niepełnosprawnych. Bezsprzecznie w dziale szkolnictwa specjalnego momentem przełomowym było utworzenie w 1922 r. Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej (PIPS). Instytut ten prowadził zarówno badania naukowe w zakresie: upośledzonych umysłowo, niewidomych, głuchych i moralnie zaniedbanych (wg ówczesnej terminologii), jak i zajmował się przygotowaniem zawodowym nauczycieli szkół specjalnych. Do 1958 r. była to jedyna tego typu placówka w Polsce.

Stojąca na czele PIPS Maria Grzegorzewska już w drugim roku działalności Instytutu ustanowiła Ognisko Szkolne, którego celem było m.in.: *omawianie i dyskusowanie zagadnień dydaktyczno-wychowawczych i opieki nad dzieckiem anormalnym [...] oraz gromadzenie i kompletowanie materiałów uzasadniających potrzebę powołania Sekcji Szkolnictwa Specjalnego przy Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych*¹.

Niemal w tym samym czasie absolwentki pierwszego rocznika PIPS: Józefa Bauman, Zofia Hoffman i Irena Soniorowska, z własnej inicjatywy utworzyły w Łodzi pierwszą terenową Sekcję Szkolnictwa Specjalnego przy tamtejszym Zarządzie ZPNPSP. Widziały konieczność powołania krajowej sekcji, reprezentującej interesy całego środowiska osób zajmujących się pedagogiką i szkolnictwem specjalnym.

W dniu 1 czerwca 1924 r. Wydział Wykonawczy Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych powołał Ogólnokrajową Sekcję Szkolnictwa Specjalnego. Stanowisko przewodniczącej SSS ZPNPSP powierzono M. Grzegorzewskiej, która funkcję tę piastowała niezmiennie do wybuchu II wojny światowej².

Do nadrzędnych zadań pierwszego Zarządu SSS ZPNPSP (ZNP) zaliczono: pogłębienie wiedzy z zakresu pedagogiki specjalnej, udoskonalenie metod nauczania i wychowa-

¹ Archiwum ZNP, sygn. 711, s. 25 (z referatu Jana Rychlika, wygłoszonego na sesji naukowej poświęconej SSS ZNP w 1975 r.).

² I. Czarnicka, *Działalność Sekcji Szkolnictwa Specjalnego ZNP na rzecz osób głuchych (niesłyszących i niedosłyszących) w latach 1946–2001*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” nr 3–4, 2005, s. 170.

nia anormalnych (niepełnosprawnych), popularyzację potrzeb opieki nad nieletnimi oraz sprawowanie opieki nad materialnymi i prawnosłużbowymi potrzebami nauczycieli szkół specjalnych. Oprócz tego Sekcja zainicjowała badania naukowe w poszczególnych działach szkolnictwa specjalnego, organizowała zjazdy, kursy, odczyty i konferencje dla działaczy oświatowych i nauczycieli szkół specjalnych³.

Do Sekcji, obok nauczycieli szkół specjalnych, mogli i należeli nauczyciele szkół powszechnych oraz inne osoby związane ze środowiskiem osób niepełnosprawnych (lekarze, członkowie PIPS, działacze oświatowi i społeczni).

W grudniu 1924 r., staraniem SSS ZPNP, wydany został pierwszy numer kwartalnika „Szkoła Specjalna”. Na czele komitetu redakcyjnego stanęła M. Grzegorzewska⁴.

Należy podkreślić, że Zarząd SSS ZPNP był pomysłodawcą i współorganizatorem z MWRiOP i PIPS, dwóch zjazdów dla nauczycieli szkół specjalnych, w 1925 i 1934 r.

W I Zjeździe udział wzięło blisko 400 osób, w tym naczelnicy poszczególnych wydziałów resortu oświaty i 261 nauczycieli szkół specjalnych. Na forum Zjazdu oraz w podsekcjach wnikliwie omówiono stan i potrzeby szkolnictwa specjalnego w Polsce. W uchwałach pozjazdowych znalazły się zapisy o konieczności: wprowadzenia obowiązku szkolnego dla anormalnych, organizowania zakładów wychowawczych dla upośledzonych umysłowo, podjęcia przez władze samorządowe i przez organizacje społeczne akcji szkolenia zawodowego wśród niepełnosprawnych, rozbudowy struktur SSS ZPNP w celu propagowania potrzeb szkolnictwa specjalnego w społeczeństwie. Nie zabrakło wniosku adresowanego do władz państwowych w sprawie przygotowania ustawy szkolnej dotyczącej ustroju szkolnictwa specjalnego⁵.

Głównym celem II Zjazdu Nauczycieli Szkół Specjalnych było: *zespolenie pracy i nawiązanie głębszego porozumienia wśród pracowników w dziedzinie szkolnictwa specjalnego w celu rozwoju zagadnień zarówno organizacji tego szkolnictwa, jak metod kształcenia i wychowania dzieci anormalnych*⁶. W Zjeździe brało udział blisko 600 osób, w tym 450 nauczycieli szkół specjalnych. Ponownie wystąpiono z postulatem opracowania ustawy o rozwoju szkolnictwa specjalnego, a ponadto wnioskowano o zwiększenie oddziałów i rozbudowę szkół specjalnych, zorganizowanie szkolenia zawodowego i zatrudnienia absolwentów szkół specjalnych. Sekcja, w interesie nauczycieli szkół specjalnych, domagała się lepszego wynagrodzenia i poprawy warunków ich pracy⁷.

³ „Szkoła Specjalna” nr 1, 1924, s. 1–3 (*Zamiast programu*).

⁴ „Szkoła Specjalna” nr 4, 1924, s. 297 (do wybuchu wojny ukazało się 15 roczników pisma; druk gotowego 16 rocznika czasopisma wstrzymał wybuch wojny).

⁵ M. Balcerek, *Rozwój opieki nad dzieckiem w Polsce 1918–1939*, Warszawa 1978. W II RP nie wydano rozporządzeń wykonawczych do dekretu o obowiązku szkolnym z 1919 r. dla upośledzonych umysłowo. Niezadawalające były zarówno warunki lokalowe szkół specjalnych, jak i ich liczba w poszczególnych częściach kraju. W dziale upośledzonych (największym w szkolnictwie specjalnym) na 75 tys. dzieci wymagających opieki, w tym umieszczenia ich w szkołach specjalnych, w rzeczywistości przebywało w nich około 1800 dzieci, czyli 2,4% wszystkich potrzebujących.

⁶ „Szkoła Specjalna” 1934/35, s. 49–56.

⁷ Archiwum ZNP, syg. 711, s. 21 (referat H. Kopińskiego, Rola Marii Grzegorzewskiej w stworzeniu Sekcji Szkolnictwa Specjalnego).

Okres wojny, okupacji i odbudowy Sekcji Szkolnictwa Specjalnego do 1948 r.

Wojna i okupacja doprowadziły do wstrzymania prac SSS ZNP, ale już z końcem 1944 r. Henryk Ryll, Kazimierz Kirejczyk, Franciszek Karpiński i Maria Grzegorzewska podjęli pierwsze próby jej reaktywowania. W pierwszej połowie 1945 r. wznowiła działalność Sekcja w okręgu łódzkim, a następnie w katowickim. Krajowa SSS ZNP rozpoczęła działalność 6 marca 1946 r.

Należałoby przypomnieć, że w czasie odbudowy struktur SSS ZNP – Henryk Ryll, Franciszek Karpiński oraz Kazimierz Kirejczyk prezentowali stan i potrzeby szkolnictwa specjalnego na forum I Ogólnopolskiego Zjazdu Oświatowego w Łodzi w 1945 r., a następnie podczas zjazdu zorganizowanego przez ZG ZNP w Bytomiu⁸.

Owocem wystąpienia Henryka Rylla podczas zjazdu łódzkiego, a było to pierwsze oficjalne wystąpienie przedstawiciela Referatu Szkół Specjalnych Ministerstwa Oświaty, którego treść autor konsultował przed zjazdem z Marią Grzegorzewską, była rezolucja, w której napisano, że: *zjazd zwraca uwagę na konieczność zajęcia się sprawami szkolnictwa specjalnego i objęcia go projektowaną opieką szkolną*⁹.

W znakomitej większości dezyderaty, z którymi wystąpili podczas zjazdów Ryll, Kirejczyk i Karpiński wychodziły naprzeciw postulatom SSS ZNP. Można by do nich zaliczyć sprawy: rozbudowy sieci przedszkoli, szkół podstawowych, zawodowych i liceów specjalnych, kwestie doksztalcania i kształcenia kadr nauczycielskich, organizowania w placówkach szkolnictwa specjalnego właściwej opieki lekarskiej i higienicznej, zorganizowania adekwatnych do potrzeb selekcji i kwalifikowania dzieci do szkół i zakładów specjalnych oraz przygotowanie i wprowadzenie w życie ustawy o systemie szkolnictwa specjalnego.

Podobnie jak w okresie przedwojennym w prace SSS ZNP włączyli się doświadczeni nauczyciele, przedstawiciele Ministerstwa Oświaty i PIPS¹⁰.

Na pierwszym posiedzeniu Zarządu Głównego Sekcji, 6 marca 1946 r., stanowisko przewodniczącej, podobnie jak w okresie przedwojennym, powierzono Marii Grzegorzewskiej. Funkcję wiceprzewodniczącego objął Waław Tułodziecki, a sekretarzem został Kazimierz Kirejczyk. Zarząd dyskutował m.in. na temat poprawy warunków bytowych nauczycieli i ich kształcenia oraz doskonalenia zawodowego. Szczegółowy harmonogram działalności SSS ZNP na lata 1944–1948 obejmował ponadto:

- zorganizowanie walnego zjazdu nauczycieli szkół specjalnych w 1946 r. (ostatni odbył się w 1934 r.),

⁸ I Ogólnopolski Zjazd Oświatowy w Łodzi 18–22 czerwca 1945, Warszawa 1945, s. 208 i 229; na temat zjazdu w Bytomiu – *Biuletyn Zarządu Krajowego Sekcji Szkolnictwa Specjalnego*, Warszawa 1957 (artykuł Stanisława Dziedzica).

⁹ S. Mauersberg, M. Walczak, *Oświata polska 1944–1956 (wybór źródeł)*, cz. I, Warszawa 1999, s. 247.

¹⁰ K. Kirejczyk, *Sześćdziesiąt lat społecznej służby dziecku niepełnosprawnemu*, „Szkoła Specjalna” nr 1, 1986, s. 84–98 (lata 1944–1948 to okres bardzo dobrej działalności Sekcji. K. Kirejczyk uznał, że w tym okresie wywiązała się niepowtarzalna atmosfera i klimat dla odbudowy szkolnictwa specjalnego. Opinię tę sformułował co prawda po latach, ale w omawianym okresie pełnił on ważne funkcje w SSS ZNP oraz w Ministerstwie Oświaty – jako szef Wydziału Szkół Specjalnych); Zob. też W. Gasik, *O ludziach Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej w siedemdziesięciolecie placówki*, „Szkoła Specjalna” nr 4, 1992, s. 147–152 (Maria Grzegorzewska za życia stała się „filarem” szkolnictwa specjalnego. Kierowała PIPS, aktywnie uczestniczyła w pracach Referatu i Wydziału Szkół Specjalnych Ministerstwa Oświaty, stała na czele Sekcji, prowadziła działalność wydawniczą, organizowała kursy szkoleniowe i konferencje w ramach szkolnictwa specjalnego).

- podjęcie starań o stopniowe upowszechnienie obowiązku szkolnego wśród dzieci niewidomych i głuchych,
- prace nad zorganizowaniem szkolnictwa zawodowego we wszystkich typach szkół i zakładów specjalnych,
- rozplanowanie, we współpracy z Ministerstwem Oświaty, sieci zakładów specjalnych,
- współpracę z Ministerstwem Pracy i Opieki Społecznej oraz z Ministerstwem Oświaty w sprawie zatrudnienia niewidomej młodzieży w warsztatach przemysłowych,
- akcję wspierania inicjatyw budowy szkół i sanatoriów dla dzieci chorych,
- wprowadzenie zagadnień pedagogiki specjalnej do tematyki organizowanych w Polsce kursów pedagogicznych¹¹.

Środki finansowe, jakimi dysponował Zarząd SSS ZNP, pochodziły z subwencji ministerialnych. W roku szkolnym 1946/1947 Sekcja zabiegała o przyznanie kwoty 758 tys. zł, z czego 300 tys. zł miało być przeznaczone na wznowienie „Szkoły Specjalnej”, dalsze 208 tys. na prace badawcze i publikacje własne oraz 200 tys. na organizację kongresu nauczycieli szkół specjalnych. Szczegółowe plany wydatków Sekcji w latach 1946/47, 1947/48 i 1949/49 przedstawiają tabele:

Tabela 1. Szczegółowe zestawienie wydatków SSS ZNP w roku szkolnym 1946/47

1. Prace badawcze, odczyty, artykuły, prelekcje, poradnictwo	208 tys. zł
2. Prace naukowe	50 tys. zł
3. Wydawnictwo „Szkoła Specjalna”	300 tys. zł
4. Kongres nauczycieli szkół specjalnych	200 tys. zł
Razem	758 tys. zł

Źródło: Arch. ZNP, SSS, syg. 679, s. 227.

Tabela 2. Zestawienie planowanych wydatków SSS ZNP na lata 1947/1948 i 1948/1949

Wyszczególnienie wydatków	Rok szkolny 1947/1948	Rok szkolny 1948/1949
Płace pracowników Sekcji	30 tys.	36 tys.
Prace naukowo-badawcze	180 tys.	240 tys.
Wydatki kancelaryjne	120 tys.	120 tys.
Zjazd nauczycieli szkół specjalnych	200 tys. (sale, administracja, wyżywienie itd.)	800 tys.
Kursy dla nauczycieli szkół specjalnych	200 tys.	700 tys.
„Szkoła Specjalna”	500 tys. (4 kwartały po 125 tys.)	500 tys.
Razem	1230 tys. zł	2396 tys. zł

Źródło: Arch. ZNP, syg. 679, s. 219.

¹¹ Arch. ZNP, Sekcja Szkolnictwa Specjalnego (dalej SSS), syg. 69, s. 1–6.

Niestety nie wszystkie środki finansowe, o jakie zabiegała SSS ZNP w latach 1946–48, zostały jej przyznane przez Ministerstwo Oświaty. Szczególnie niekorzystnie odbiło się to na działalności wydawniczej. W latach 1946–1948 ukazały się zaledwie dwa roczniki „Szkoly Specjalnej”. Mimo to w przedmowie do 16 tomu „Szkoly Specjalnej”, z sierpnia 1946 r., Maria Grzegorzewska z nadzieją pisała: *pójdziemy dalej nakreślonymi przez nas szlakami teorii, organizacji i praktyki szkoly specjalnej [...] w związku z reformą życia gospodarczego i społecznego kraju naszego oraz reformą szkolną, doniosłość pracy naszej w dziedzinie szkolnictwa specjalnego zarysowała się jeszcze wymowniej*¹².

Pierwszy numer czasopisma miał charakter sprawozdawczy. Informowano w nim o losach szkolnictwa specjalnego w dobie wojny i okupacji oraz o perspektywach rozwoju w powojennej Polsce. Grzegorzewska przedstawiła informacje na temat PIPS, Henryk Ryll omawiał prace Ministerstwa Oświaty na polu szkolnictwa specjalnego, Leokadia Frydrychowska i Kazimierz Kirejczyk scharakteryzowali prace Sekcji w okresie przedwojennym¹³. Kolejny numer „Szkoly Specjalnej” ukazał się jako rocznik i choć za przyczynę takiego stanu rzeczy podano przeszkody natury technicznej, to nie ulega wątpliwości, że zabrakło środków finansowych¹⁴. Ostatecznie po dwóch latach druk „Szkoly Specjalnej” został całkowicie wstrzymany¹⁵. Środowisko osób związanych ze szkolnictwem specjalnym straciło ważne i jedyne czasopismo, na łamach którego prezentowane były artykuły metodyczne i obszernie sprawozdania z konferencji i kursów organizowanych przez Sekcję Szkolnictwa Specjalnego.

Pomimo trudności finansowych towarzyszących pracom pierwszego Zarządu SSS ZNP dwa pierwsze lata jego działalności można jednak uznać za udane.

Zarząd Sekcji brał udział w wielu inicjatywach i dyskusjach organizowanych przez PIPS i Referat, a następnie (od 1947 r.) Wydział Szkół Specjalnych Ministerstwa Oświaty. Wspólnie omawiano sprawy dotyczące finansowania szkół specjalnych, kształcenia nauczycieli, selekcji, metod pracy itd.

W dniu 16 września 1946 r. Ministerstwo Oświaty, na wniosek i w porozumieniu z Sekcją, wydało zarządzenie *W sprawie dodatku służbowego dla wybitnych fachowców w szkołach specjalnych*¹⁶. W myśl tego zarządzenia, począwszy od roku szkolnego 1946/47, nauczyciele szkół specjalnych, kierownicy oraz instruktorzy w szkołach zawodowych specjalnych, mogli otrzymać dodatek aż do 100% wyższy od bazowego wynagrodzenia. Zarządzenie nie dotyczyło pedagogów nieposiadających kwalifikacji

¹² „Szkoła Specjalna” nr 4, 1974, s. 297 (do 1939 r. ukazało się 15 roczników pisma).

¹³ Ibidem, s. 12, 38.

¹⁴ „Szkoła Specjalna” nr 1–4, 1947/1948.

¹⁵ K. Kirejczyk, *ZNP – Sekcja Szkolnictwa Specjalnego 50 lat pracy. Dla przyszłości dzieci upośledzonych*, Warszawa 1974, s. 111–113 (w zbiorach własnych Arch. ZNP) (według K. Kirejczyka główną przyczyną wstrzymania druku „Szkoly Specjalnej” było załamanie się współpracy między ZNP a Ministerstwem Oświaty oraz to, że Sekcja nie porozumiała się z ZG ZNP w sprawie ostatecznej formuły pisma. Druk „Szkoly Specjalnej” wznowiło Ministerstwo Oświaty w 1957 r.).

¹⁶ Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty (dalej: Dz.U.M.O.), 1946, nr 11, poz. 326 i Dz.U.M.O., 1947, nr 2, poz. 49 (kolejny komunikat w sprawie dodatku służbowego dla wybitnych fachowców w szkołach specjalnych).

zawodowych uprawniających do pracy w szkolnictwie specjalnym, zgodnie z zarządzeniem MWRiOP z 15 czerwca 1929 r.¹⁷

Sekcja i Ministerstwo Oświaty podejmowały wspólne działania na rzecz zorganizowania kształcenia zawodowego w szkołach dla upośledzonych umysłowo. Odwoływano się do pionierskich tego typu rozwiązań wywodzących się z dwudziestolecia międzywojennego. Warto nadmienić, że w tym czasie w Polsce, jak i w Europie, nie było aktów prawnych normujących kształcenie zawodowe dzieci i młodzieży upośledzonej umysłowo¹⁸. Sekcja postulowała, by prace programowe, w zakresie kształcenia zawodowego w szkołach dla upośledzonych umysłowo, zmierzały do przekształcenia szkoły specjalnej typu ogólnokształcącego w szkołę ogólnokształcącą zawodową. Dla uczniów klas szóstych szkoły podstawowej opracowano program zajęć w warsztatach szkolnych, w wymiarze 12 godzin tygodniowo, przy jednoczesnym skróceniu czasu nauki z przedmiotów ogólnokształcących do 24 godzin. W klasach siódmej i ósmej zajęcia warsztatowe miały obejmować już 18 godzin tygodniowo (na równi z wymiarem przedmiotów ogólnokształcących). Dla absolwentów szkół podstawowych przewidywano dalsze kształcenie w szkołach zawodowych specjalnych w zakresie zawodów rękodzielniczych.

Sprawa przysposobienia i kształcenia zawodowego upośledzonych umysłowo i innych kategorii niepełnosprawności znalazła odbicie w zarządzeniach i instrukcjach programowych Ministerstwa Oświaty. W roku szkolnym 1947/48 Ministerstwo Oświaty uruchomiło 2 pierwsze szkoły zawodowe specjalne dla młodzieży niewidomej oraz 4 szkoły dla głuchoniemych, 2 dla upośledzonych umysłowo i dla młodzieży moralnie zaniedbanej 7 szkół¹⁹.

W Instrukcji Ministerstwa Oświaty z 29 maja 1947 r. znalazł się zapis o tworzeniu przedszkoli specjalnych. Była to bardzo ważna i potrzebna decyzja, zgodna z postulatami działaczy SSS ZNP. Pierwsze przedszkola specjalne rozpoczęły pracę w roku szkolnym 1947/48, szkoda tylko, że ich rozbudowa postępowała w bardzo wolnym tempie²⁰.

Sekcja pozytywnie zaopiniowała też zarządzenie Ministra Oświaty z 3 czerwca 1948 r., w sprawie *Selekcji dzieci umysłowo upośledzonych i kierowania ich do zakładów, szkół i oddziałów specjalnych dla upośledzonych*²¹. Treść tego zarządzenia, jak i załączonej do niego szczegółowej instrukcji, Ministerstwo konsultowało z M. Grzegorzewską, która bardzo stanowczo podkreślała, iż w toku postępowania selekcyjnego należy przywrzeć się przede wszystkim *środowisku dziecka*, po to, aby wykluczyć przypadki wadliwego kwalifikowania dzieci do placówek szkolnictwa specjalnego²².

¹⁷ Dz.U. RP, 1929, nr 49, poz.105.

¹⁸ H.Ryll, *Odbudowa szkolnictwa specjalnego w okresie powojennym*, „Szkoła Specjalna” R.1946/1947, nr 1–4, s. 12–24 (przed wojną spośród 63 szkół dla upośledzonych umysłowo w 20 zorganizowano warsztaty: szewskie, stolarskie, introligatorskie, bieliźniarskie i gospodarstwa domowego dla 518 uczniów).

¹⁹ Dzienniki Urzędowe Ministerstwa Oświaty 1947, nr 6, poz. 135 i 1948, nr 6, poz. 113; Zob. *Szkolnictwo w roku szkolnym 1947/48 w liczbach tymczasowych*, z. 6, Warszawa GUS 1948, s. 6 (Biuro Badań i Statystyki Ministerstwa Oświaty).

²⁰ Dz.U.M.O., 1947, nr 6, poz. 135; Zob. Archiwum Akt Nowych (dalej AAN), Ministerstwo Oświaty, syg. 1441, s. 192; Zob. *Szkolnictwo w roku szkolnym 1947/48 w liczbach tymczasowych*, z. 6, Warszawa GUS 1948.

²¹ Dz.U.M.O., 1948, nr 6, poz. 108.

²² AAN, Ministerstwo Oświaty, syg. 1732, s. 155.

SSS ZNP, na mocy zarządzenia Ministerstwa Oświaty z 1945 r., była uprawniona do organizowania konferencji i szkoleń dla nauczycieli szkół specjalnych. Taki kierunek działalności Sekcji stanowił w latach 1946–48 bez wątpienia jej najmocniejszą stronę.

Pierwszy kurs zorganizowano w Zakopanem, w dniach od 1 do 15 sierpnia 1946 r. Kurs stanowił dla nauczycieli doskonałą okazję do zawiązania, odnowienia i pogłębienia znajomości, a także zapoznania się z kierunkiem prac resortu oświaty w szkolnictwie specjalnym. Obok Marii Grzegorzewskiej, Henryka Ryllà i Władysława Woźnickiego, Kazimierza Kirejczyka (kierownik kursu), brało w nim udział 55 nauczycieli reprezentujących poszczególne działy szkolnictwa specjalnego. Zebrani z optymizmem wypowiadali się na temat przyszłości szkolnictwa specjalnego w Polsce. Dyskutowano m.in. na temat pracy zawodowej absolwentów szkół specjalnych. Ubolewano nad znikomą znajomością problematyki szkolnictwa specjalnego w społeczeństwie.

Występująca na forum zjazdu Leokadia Frydrychowska, w nawiązaniu do okresu przedwojennego, mówiła o wspaniałej atmosferze pracy w PIPS, a w szczególności o osobie Marii Grzegorzewskiej i jej zasługach dla szkolnictwa specjalnego. Z ramienia Ministerstwa Oświaty występował Henryk Ryll. Jego referat na temat metod pracy w szkołach specjalnych wywołał ożywioną reakcję słuchaczy. Autor twierdził w nim, że w szkolnictwie specjalnym nie powinien i nie może być wprowadzony „urzędowo” program nauczania. Według niego powinno się zachować indywidualizację metod i treści nauczania, zależnie od typów szkół i zakładów specjalnych. Władysław Woźnicki przedstawił kierunki prac resortu oświaty, m.in. w zakresie: przygotowania kwalifikowanych nauczycieli, rozbudowy szkół i zakładów specjalnych, druku podręczników i pomocy szkolnych.

Uczestnicy zakopiańskiego kursu byli zgodni, że wychowanie oraz kształcenie dzieci i młodzieży specjalnej troski i opieka nad nimi winny stanowić jeden z priorytetów polityki oświatowej państwa. Mówiono o potrzebie profilaktyki i koordynacji prac różnorodnych instytucji społeczno-samorządowych. Zaproponowano powołanie, poza strukturami Ministerstwa Oświaty, organu koordynującego badania naukowe oraz leczenie matki i dziecka. Domagano się²³:

- zapewnienia kwalifikowanych kadr i poprawienia warunków materialnych nauczycieli we wszystkich szkołach specjalnych,
- wprowadzenia dla głuchych i niewidomych oraz przedłużenia dla upośledzonych umysłowo obowiązku szkolnego do 18 roku życia,
- przekazania dzieci podsądnych Ministerstwu Oświaty,
- zlikwidowania oddziałów specjalnych zorganizowanych przy zwykłych szkołach powszechnych, przy jednoczesnej rozbudowie szkół specjalnych,
- opracowania zarysu programu dla podstawowych szkół specjalnych i szkół specjalnych zawodowych,
- wprowadzenia zeszytów biograficznych Marii Grzegorzewskiej do wszystkich szkół specjalnych,
- zorganizowania opieki psychologicznej dla uczniów szkół specjalnych,

²³ K. Kirejczyk, *ZNP – Sekcja...*, s. 100–105; Zob. też. L. Frydrychowska, K. Kirejczyk, *Prace Sekcji Szkolnictwa Specjalnego przy Zarządzie Głównym ZNP*, „Szkoła Specjalna” nr 1–4, 1946/47, s. 31–38; Zob. K. Kirejczyk, *Sześćdziesiąt lat społecznej służby dziecku niepełnosprawnemu*, „Szkoła Specjalna” nr 1, 1986, s. 84–89 (podaje inny termin kursu – w dniach od 1 do 15 lipca).

- przygotowania testów do badania inteligencji głuchych, moralnie zaniedbanych, niewidomych oraz do badań psychotechnicznych,
- zorganizowania powiatowych pracowni psychologicznych, poradni ortofonicznych i poradni pedagogiki leczniczej,
- zapewnienia uczniom szkół specjalnych opieki lekarskiej, psychiatrycznej i higienicznej,
- upowszechnienia akcji dożywiania uczniów szkół specjalnych,
- utworzenia nowych form samokształcenia nauczycieli oraz zainicjowania prac badawczych poświęconych tematyce szkół specjalnych,
- stypendiów dla najzdolniejszych nauczycieli szkół specjalnych umożliwiających doskonalenie zawodowe w Polsce i za granicą,
- organizacji wycieczek zagranicznych dla nauczycieli w celu zapoznania się z metodami pracy szkół specjalnych w innych krajach,
- organizowania corocznych kursów doszkalających dla nauczycieli szkół specjalnych,
- organizowania zjazdów i kongresów z udziałem najwybitniejszych polskich psychologów i pedagogów,
- rozbudowy szkolnictwa specjalnego w regionach wiejskich.

Sekcja miała swój wielki wkład w zakładaniu pierwszych szkół specjalnych dla kalek i przewlekle chorych. Już w 1946 r. prowadziła rozmowy w sprawie utworzenia takiej szkoły z dr Starkiewiczem, dyrektorem sanatorium dla dzieci w Busku-Zdroju. Sanatorium w Busku miało stanowić poligon doświadczalny w zakresie leczenia i wychowania. W porozumieniu z PIPS i Ministerstwem Oświaty planowano powołanie nowego działu kształcenia dla nauczycieli szkół sanatoryjnych.

Wszystkie te postulaty i formy współdziałania z Ministerstwem Oświaty doprowadziły do utworzenia, w roku szkolnym 1946/1947, 20 pierwszych szkół podstawowych specjalnych dla dzieci kalekich i przewlekle chorych, w których znalazło się miejsce dla około 1,5 tys. dzieci²⁴.

SSS ZNP, dzięki wsparciu finansowemu Ministerstwa Oświaty i Ministerstwa Zdrowia, w dniach od 9 do 30 kwietnia 1947 r., zorganizowała kursokonferencję dla lekarzy i psychologów w sanatorium „Górka”, w Busku-Zdroju²⁵. Dyskutowano na temat opieki i wychowania dzieci chorych przebywających w szpitalach i sanatoriach. Program konferencji obejmował m.in.:

- wprowadzenie słuchaczy w powojenną rzeczywistość polityczną,
- omówienie schorzeń dziecięcych i sposobów leczenia,
- przedstawienie psychologii dziecka przewlekle chorego,
- szczegółowe omówienie zajęć lekcyjnych i pozalekcyjnych.

Zebrani na kursokonferencji lekarze i psycholodzy ubiegali się o:

- zmianę, stosowanych w praktyce, nazw „sanatorium” i „prewentorium” na „zakład leczniczo-wychowawczy” i „zapobiegawczy zakład leczniczo-wychowawczy”,

²⁴ Statystyka PRL, z. 67, Warszawa GUS 1962 ; AAN, Ministerstwo Oświaty, syg. 7685 i 7687.

²⁵ K. Kirejczyk, *Kurs – konferencja dla pracowników pedagogicznych oraz lekarzy zakładów i sanatoriów dla dzieci przewlekle chorych i kalekich*, „Szkoła Specjalna”, 1947/48, nr 1–4, s. 75–83 (kursokonferencję tę zorganizowano przy wsparciu finansowym Ministerstwa Oświaty (75 tys. zł) i Ministerstwa Zdrowia (150 tys. zł)).

- uruchomienie przynajmniej jednego w każdym województwie zakładu leczniczo-wychowawczego (gruźlica gruźlicowa i naciekowa) oraz kilku sanatoriów-izolatorów (ciężka zakaźna gruźlica płuc),
- zorganizowanie dwóch zakładów specjalnych w Bytomiu i Świebodzinie dla dzieci i młodzieży kalekiej,
- rozbudowę przez Ministerstwo Oświaty zakładów dla chłopców epileptycznych w Brwinowie i Krakowie,
- zaproszenie lekarzy, pedagogów, higienistek i wychowawców na rady pedagogiczne do szkół,
- rozwijanie zajęć pozalekcyjnych w szkołach sanatoryjnych,
- upowszechnianie w szkołach metody ośrodków zainteresowań,
- uruchomienie w PIPS działu kształcenia dla personelu pedagogiczno-leczniczego,
- wcześniejsze przechodzenie na emeryturę nauczycieli szkół specjalnych,
- powołanie przez Ministerstwo Oświaty Komitetu Organizacyjnego „Zrzeszenie Dziecięcych Zakładów Leczniczo-Wychowawczych w Polsce”.

Wszystkie uwagi przesłane zostały do wiadomości Ministerstwa Oświaty i Ministerstwa Zdrowia. Niewątpliwą zdobyczą tego spotkania było włączenie na trwałe tworzącego się szkolnictwa dla przewlekle chorych, w struktury organizacyjne Ministerstwa Oświaty oraz Sekcji Szkolnictwa Specjalnego²⁶.

Kolejny kurs z inicjatywy Sekcji zorganizowano dla wizytatorów i kierowników szkół specjalnych, na przełomie lipca i sierpnia 1947 r. w Międzyzdrojach. Wzięło w nim udział 160 osób reprezentujących środowisko nauczycielskie, związkowe i ministerialne, w tym prelegenci-profesorowie: S. Baley, J. Konopczyński, M. Kreutz²⁷. Kurs stanowił doskonałą okazję do omówienia spraw organizacyjnych szkolnictwa specjalnego i odegrał w pełni pozytywną rolę w zakresie zapoznania kierownictwa szkół specjalnych z planami reformatorskimi Ministerstwa Oświaty w szkolnictwie specjalnym. Był to ostatni kurs zorganizowany przez I Zarząd Sekcji Szkolnictwa Specjalnego.

Organizację kursów kontynuował również następny zarząd, który już w drugim miesiącu działalności zorganizował, w dniach od 5 do 28 kwietnia 1948 r., kurs w Rabce i Zakopanem. Wzięli w nim udział nauczyciele zatrudnieni w placówkach służby zdrowia. Zajmowano się metodami leczenia i nauczania w sanatoriach ze szczególnym uwzględnieniem gruźlicy kostno-stawowej, która należała do najczęstszych i najgroźniejszych schorzeń dziecięcych w okresie powojennym. Sformułowano szereg wniosków, które dotyczyły poprawienia pracy szkół specjalnych organizowanych w sanatoriach. Przekazano je następnie do Ministerstwa Oświaty i Ministerstwa Zdrowia. Przyjęto założenie, że:

- drogowskazem pracy wychowawczej jest dobre samopoczucie dziecka,
- oznaką nieprzydatności do pracy wychowawczej jest złe samopoczucie wychowawcy,

²⁶ Ibidem, s. 75–83 (wykaz referatów wygłoszonych na konferencji); Arch. ZNP, sygn. 679 (sprawozdanie z konferencji, kursów, plany pracy); Zob. G. Kornet, *Okres II wojny światowej i Polski Ludowej*, w: E. Żabczyńska (red.), *Maria Grzegorzewska pedagog w służbie dzieci niepełnosprawnych*, Warszawa 1995, s. 38 (M. Grzegorzewska otworzyła konferencję w Busku-Zdroju. Wygłosiła dwa referaty: *Zagadnienie szkolnictwa specjalnego i rola nauczyciela wychowawcy w tym szkolnictwie* i *Prądy pedagogiczne za granicą*).

²⁷ K. Kirejczyk, *Kurs nauczycieli i kierowników szkół specjalnych w Międzyzdrojach*, „Szkoła Specjalna”, 1947/1948, nr 1–4, s. 84–86.

- współpraca całego personelu jest fundamentem pracy całego zakładu,
- wychowawca winien dysponować odpowiednim lokalem na zajęcia świetlicowe,
- praca wychowawcza jest wartościowa tylko wtedy, gdy dziecko bierze w niej żywy udział,
- pracownicy zakładu powinni mieć możliwość uzupełniania kwalifikacji zawodowych,
- należy przekazać wykwalifikowanym wychowawcom kierownictwo i organizację zajęć pozaszkolnych,
- każdy wychowawca powinien prowadzić notatki z przebiegu pracy.

Mając na uwadze fakt, że wychowawcy nie byli nigdzie zrzeszeni, postulowano by włączyć ich do ZNP oraz określić i nadać im prawa uprawniające do świadczeń w miejscu zatrudnienia. Uznano, że czas pracy wychowawcy nie powinien przekraczać 8 godzin dziennie, a podstawą jego wykształcenia winna być tzw. mała matura z okresu międzywojennego. Ważnym zadaniem było ustalenie form kształcenia i doksztalcania wychowawców (internaty, domy dziecka, zakłady specjalne). Planowano też wystosowanie do Ministerstwa Oświaty pisma z prośbą o przyznanie wychowawcom 50% dodatku do otrzymywanego wynagrodzenia²⁸.

W lipcu 1948 r. II Zarząd Sekcji zorganizował w Cieszynie kurs szkoleniowy dla nauczycieli szkół specjalnych. Tym razem wzięło w nim udział 186 pedagogów. Było to pracowite spotkanie, bo w ciągu 3 tygodni kursu 2/3 czasu przeznaczono na zajęcia warsztatowe z zakresu pedagogiki specjalnej²⁹.

Należy podkreślić, że wszystkie kursy szkoleniowe organizowane przez obydwie Zarządy Główne SSS ZNP, we współpracy z Ministerstwem Oświaty, Ministerstwem Zdrowia i PIPS, przysłużyły się poważnie szkolnictwu specjalnemu. Ogółem, do końca 1948 r., wzięło w nich udział około tysiąca osób. Koszty organizacyjne wspomnianych kursów pokrywano z funduszy Ministerstwa Oświaty, a czasem ze środków Ministerstwa Zdrowia.

W praktyce wyodrębnił się podział na kursy wakacyjne przeznaczone dla wszystkich nauczycieli i wychowawców oraz kursy specjalistyczne, dla określonego działu szkolnictwa specjalnego. Szkoleniem nauczycieli szkół specjalnych nie zajmowały się w tym czasie Ośrodki Doskonalenia Nauczycieli (ODN).

Prace Sekcji zmierzały również w kierunku tworzenia przedstawicielstw w kuratoriach okręgów szkolnych, w postaci podsekcji. Pierwsza podsekcja powstała w Łodzi, w czerwcu 1945 r., a następne w: Katowicach, Warszawie, Krakowie, Lublinie i Toruniu. W pozostałych kuratoriach nie udało się utworzyć podsekcji, gdyż szkolnictwo specjalne było tam po prostu „jeszcze zbyt słabo rozwinięte”³⁰.

Najtrudniejsza sytuacja występowała na Ziemiach Odzyskanych, na których Sekcja nie mogła prowadzić działalności w okresie przedwojennym. Podsekcje prowadziły kursy i szkolenia na własnym terenie. Nawiązały i podtrzymywały współpracę z kuratoriami

²⁸ K. Kirejczyk, ZNP – *Sekcja...*, s. 100–105.

²⁹ *Ibidem*, s. 104–105.

³⁰ Arch. ZNP, Sprawozdanie z działalności w okresie od 29.11.1945 do 31.05.1948, Warszawa 1948 (sformułowanie pochodzi z posiedzenia Zarządu SSS ZNP), s. 13–14.; Zob. też Arch. ZNP, sygn. 679 (sprawozdanie od 1.09.1946 do 1.11.1947 – m.in. Łódź i Chorzów, plany i osiągnięcia); Zob. też *Szkolnictwo specjalne w Łodzi. Studia i materiały*, Łódź 1974 (reaktywowanie Sekcji w Łodzi to zasługa J. Bytnara, E. Seniowa i J. Gucy).

szkolnymi i PIPS. Organizowano też konferencje naukowe i prace w zespołach metodycznych oraz przygotowywano kandydatów do egzaminów w PIPS (oddziały krakowski, warszawski i katowicki).

W ciągu dwóch pierwszych lat działalności Sekcja aktywna była na wielu płaszczyznach, ale wydaje się, że najistotniejszą stroną jej działalności były konferencje szkoleniowe dla nauczycieli, które przyczyniły się też do podniesienia jakości pracy w szkolnictwie specjalnym³¹.

Za przyczyną SSS ZNP sprawą opieki lekarskiej i szkolnictwem dla przewlekle chorych w 1947 r. zainteresowała się Sejmowa Komisja Oświaty i Nauki. Posłowie brali udział w kilku posiedzeniach Komitetu Organizacyjnego Zespołu Sanatoriów Dziecięcych w Rabce³².

Sekcja Szkolnictwa Specjalnego w okresie ofensywy ideologicznej w oświacie i realizacji ustawy: *O sześcioletnim planie rozwoju gospodarczego i budowy podstaw socjalizmu na lata 1950–1955*

Rok 1948 stanowi wyraźną cezurę w najnowszej historii Polski. Scenę polityczną kraju zdominował system jednopartyjny, oparty na przewodniej roli PPR, a od końca 1948 r. PZPR. Władza ludowa zrywając ostatecznie z pozorami demokracji rozpoczęła ofensywę ideologiczną prowadzoną we wszystkich możliwych obszarach życia społeczno-gospodarczego.

W szkolnictwie do niekorzystnych zjawisk należy zaliczyć uchwałę Rady Ministrów z 21 czerwca 1949 r., na mocy której Ministerstwo Oświaty utraciło kontrolę nad działem szkolnictwa zawodowego. Ten przekazano nowo powołanemu Centralnemu Urzędowi Szkolenia Zawodowego (CUSZ)³³.

Na mocy ustawy z 20 marca 1950 r. *O terenowych organach jednolitej władzy państwowej*, powiatowe i wojewódzkie prezydja rad narodowych przejęły kompetencje kuratorów i inspektoratów szkolnych, które uległy rozwiązaniu. Decentralizacja aparatu szkolnego i wyjęcie go spod wpływów Ministerstwa Oświaty prowadziły do załamania administracji szkolnej. Na plan dalszy zepchnięto sprawy fachowości, kierownictwa i nadzoru, a co gorsza nowe urzędy administracji szkolnej zostały wielokrotnie podporządko-

³¹ Arch. ZNP, Sprawozdanie..., s. 111 (opinię tę podzielał K. Kirejczyk, który uważał, że SSS zajmowała się „niechcianą” akcją szkolenia nauczycieli szkół specjalnych w dziale szkolnictwa dla upośledzonych umysłowo).

³² AAN, Ministerstwo Oświaty, syg. 7669 i 1729; Zob. „Głos Nauczycielski” 1948, nr 2, 3, 4 (posiedzenia Sejmu I Kadencji); Zob. AAN, Kancelaria Sejmu Ustawodawczego RP (1947–1952), syg. 413 (skorowidz do sprawozdań stenograficznych Sejmu Ustawodawczego RP).

³³ Dz. Ustaw RP, 1949, nr 7, poz. 43; Zob. Dz. Ustaw RP, 1949, nr 40, poz. 283 (w sprawie kompetencji CUSZ); Zob. Dz. Ustaw RP, 1951, nr 36, poz. 277 (rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie szkolnictwa zawodowego i prac CUSZ); Zob. AAN, Ministerstwo Oświaty, syg. 1732, s. 290 (CUSZ otwierał i nadzorował szkoły zawodowe specjalne, poza szkołami zawodowymi organizowanymi w zakładach wychowawczych oraz z wyłączeniem nielicznych szkół zawodowych specjalnych prowadzonych przez oddziały opieki nad dzieckiem Ministerstwa Oświaty); Zob. AAN, Ministerstwo Oświaty, syg. 283 (na mocy ustawy z 10.09.1956 r. CUSZ został rozwiązany: Dz. U.M.O., 1956, nr 41, poz. 143.).

wane różnym szczeblom władzy³⁴. Ostateczny kształt polityce oświatowej, na lata 1950–1955, nadała ustawa sejmowa z 21 lipca 1950 r. o sześćioletnim planie rozwoju gospodarczego³⁵.

Reforma systemu edukacji, prowadzona od końca lat 40., w dużej mierze polegała na mechanicznej recepcji doświadczeń pedagogicznych Związku Radzieckiego przy jednoczesnym odsunięciu rodzimej i zachodnioeuropejskiej myśli pedagogicznej³⁶.

Kontroli państwa poddano organizacje związkowe. Na skutek reorganizacji i zmian statutowych ZNP utracił niezależność organizacyjną i został przemianowany na Związek Zawodowy Nauczycielstwa Polskiego (ZZNP). Związek stał się organizacją dyspozycyjną wobec Ministerstwa Oświaty³⁷.

W toku postępującego upolitycznienia szkoły pod znakiem zapytania stanął dotychczasowy kierunek prac Sekcji Szkolnictwa Specjalnego. Perspektywy jej działalności nie były optymistyczne, skoro już w pierwszym kwartale 1948 r. Ministerstwo Oświaty zawiesiło druk „Szkoły Specjalnej”. Zarząd SSS ZNP obawiał się, że następnym krokiem władz szkolnych może być całkowite wstrzymanie jej prac. O potrzebie istnienia Sekcji pisała Leokadia Frydrychowska, na łamach „Głosu Nauczycielskiego”. Twierdziła, że lata 1945–1948 były bardzo dobrym okresem tak dla Sekcji, jak i dla szkolnictwa specjalnego. Według niej, pomimo różnorodności trudności, szkolnictwo specjalne odbudowywane było z pełnym zrozumieniem przez władze szkolne i wspierane autorytetem nauczyciela³⁸.

³⁴ Dz. Ustaw RP, 1950, nr 14, poz. 130.; Zob. S. Mauersberg, M. Walczak, *Szkolnictwo polskie po drugiej wojnie światowej (1944–1956)*, Warszawa 2005, s. 150 (we wstępie do ustawy pisano o: *demokratyzacji Polski Ludowej przez jeszcze pełniejszy udział mas pracujących w rządzeniu państwem i skupienie w radach narodowych pełni władzy ludowej w terenie – w celu wzmocnienia Państwa Ludowego i przyspieszenia budowy socjalizmu w Polsce* [...]).

³⁵ Dz. Ustaw RP, 1950, nr 21, poz. 179. ; Zob. H. Minc, *Osiągnięcia i plany gospodarcze*, Warszawa 1948, s. 88–117; Zob. Dz. U.M.O, 1948, nr 6, poz. 113 (w Instrukcji z 10 czerwca 1948 r. w szkolnictwie specjalnym mowa jest o *pogłębieniu nastawienia ideowego nauczycieli do rzeczywistości politycznej*); Zob. Dz. U.M.O, 1949, nr 9, poz. 165 (Instrukcja *O organizacji roku szkolnego 1949/50*); Zob. Dz. U.M.O, 1950, nr 14, poz. 175 (Instrukcja z 16 czerwca 1950 r. w szkolnictwie specjalnym).

³⁶ K. Dobrzyński, *Programy oświatowe polskiej radykalnej lewicy socjalistycznej i polityka oświatowa PZPR*, Warszawa 1982 (wg autora o ideologizacji szkoły można mówić już od 1947 r., kiedy to ukazała się praca M. Szulkina, *Drogi rozwoju szkolnictwa radzieckiego*). Na temat ideologizacji szkoły zobacz: B. Bierut, *Podstawy ideologiczne zjednoczonej partii*, „Trybuna Ludu” 1948, nr 1, s. 15; „Głos Nauczycielski” 1947, nr 35 i z 1949 r. nr 11 oraz nr 3 i 34 z 1950 r., nr 23 z 1953 r.; „Wiedza i Życie”, 1952, nr 5 i 9; „Nowa Szkoła” z 1–2 z 1951 r.; S. Skrzyszewski, *Podstawowe zadania oświatowe*, Warszawa 1948.

³⁷ „Głos Nauczycielski” 1948, nr 17, s. 285 (ideologizacja ZNP rozpoczęła się na drugim zjeździe delegatów ZNP, w Poznaniu w maju 1948 r., a potem podczas obrad plenarnych ZG ZNP, we Wrocławiu w październiku 1948 r.); Zob. W. Jarosiński, *Realizacja planu sześćoletniego w dziedzinie oświaty*, „Nowa Szkoła”, nr 1–2, 1951, s. 32 (w 1951 r. powołano Centralny Ośrodek Doskonalenia Kadr Oświatowych, a w 1954 r. ruszyły studia nauczycielskie, w ramach SN-ów); W. Wojtyński, *Związek Nauczycielstwa Polskiego w czterdziestolecu PRL*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, 1985, nr 2, s. 154 (autor cytuję opinię Czesława Wycecha w sprawie zmian oświatowych z 1 połowie lat 50.: *pracownicy oświatowi i społeczeństwo zostali odsunięci od wpływu na kierunek polityki kulturalno-oświatowej [...] szkoła i nauczyciel zostali odizolowani od społeczeństwa, a ludowe państwo pozbawiło się prężnego środka oddziaływania na szerokie kręgi społeczne*).

³⁸ L. Frydrychowska, *O potrzebie istnienia Sekcji Szkolnictwa Specjalnego*, „Głos Nauczycielski” nr 6, 1948; Zob. też J. Głazek, A. Rakowska, *Leokadia Frydrychowska (1904–1994)*, „Szkoła Specjalna”, nr 4, 1995, s. 225–227 (L. Frydrychowska była m.in. wykładawcą w PIPS w latach 1945–1954, wizytatorem Wydziału Szkół Specjalnych w Ministerstwie Oświaty, członkiem komitetu redakcyjnego „Szkoły Specjalnej”).

Niepokój L. Frydrychowskiej w sprawie umniejszenia roli Sekcji w pełni podzielał Kazimierz Kirejczyk, od końca 1946 r. sprawujący funkcję wizytatora w Referacie, a potem w Wydziale Szkół Specjalnych Ministerstwa Oświaty³⁹.

Niepewność jaka zawisła nad Sekcją Szkolnictwa Specjalnego, była w pełni uzasadniona. Na przełomie 1948/49 r. Ministerstwo Oświaty opracowało dla niej nowy regulamin pracy, negatywnie oceniony podczas krajowego zjazdu okręgowych podsekcji; w marcu 1949 r. prace Sekcji ograniczono w zasadzie do prowadzenia szkoleń dla nauczycieli szkół specjalnych, wobec czego Maria Grzegorzewska nie wykluczała rezygnacji z funkcji przewodniczącej⁴⁰.

Podczas zjazdu podsekcji K. Kirejczyk, w referacie *Polityka państwa w związku ze szkolnictwem specjalnym*, starał się przekonać Ministerstwo Oświaty o potrzebie współpracy ze środowiskiem nauczycieli szkół specjalnych, reprezentowanym przez SSS ZNP. Wniósł też o podjęcie prac zmierzających do usprawnienia selekcji oraz, z uwagi na rosnące potrzeby szkolnictwa dla przewlekle chorych, nawiązanie ściślejszej współpracy Ministerstwa Oświaty z Ministerstwem Zdrowia⁴¹.

W 1949 r. SSS ZNP zorganizowała jedną konferencję dla nauczycieli szkół specjalnych w Wejherowie. Dyskutowano na niej o bieżących sprawach szkolnictwa specjalnego, w tym o przygotowaniach Ministerstwa Oświaty do przejęcia przez państwo zakładów specjalnych prowadzonych dotąd przez organizacje samorządowo-społeczne⁴². Pomimo starań Sekcji inne szkolenia i konferencje skazane zostały na niepowodzenie z braku wsparcia finansowego ze strony Ministerstwa Oświaty⁴³.

Do końca 1949 r. zasadniczym przedmiotem prac Zarządu Sekcji była kwestia jej przyszłości. Omawiano też bieżące problemy związane z funkcjonowaniem szkolnictwa specjalnego w zakresie programów nauczania, selekcji, szkoleń nauczycieli. Spore nadzieje wiązano z rozbudową szkół i zakładów specjalnych w ramach środków budżetowych przeznaczonych Ministerstwu Oświaty na lata 1949–1955⁴⁴.

³⁹ K. Kirejczyk, *ZNP – Sekcja Szkolnictwa Specjalnego 50 lat pracy. Dla przyszłości dzieci upośledzonych*, Warszawa 1974 (Archiwum ZNP) (Kirejczyk uważał, że realne zagrożenie wstrzymania działalności Sekcji stało się w szczególności widoczne w połowie II kadencji Zarządu Głównego SSS, czyli w 1949 r.); Zob. K. Kirejczyk, *Sześćdziesiąt lat społecznej służby dziecku niepełnosprawnemu „Szkola Specjalna” nr 1, 1986, s. 84–98* (lata 1949–1955 to według autora okres „zahamowania i upadku działalności” SSS).

⁴⁰ K. Kirejczyk, *ZNP – Sekcja...*, (zjazd odbywał się w dniach od 18 do 19 marca 1949 r.) zgodnie z nowym regulaminem pracy podsekcje miały organizować konferencje i szkolenia dla nauczycieli szkół specjalnych, mając na uwadze *zaznajamianie się z założeniami pedagogiki i dydaktyki socjalistycznej*. W ten sposób wytyczne Instrukcji Ministerstwa Oświaty, w sprawie szkoleń ideologicznych nauczycieli szkół specjalnych, przeniesione zostały na grunt Sekcji Szkolnictwa Specjalnego; Zob. też Archiwum ZNP, *Sekcja Szkolnictwa Specjalnego*, syg. 680, s. 39. (ZG SSS przygotował instrukcję w sprawie konferencji i szkoleń dla nauczycieli szkół specjalnych. Znalazły się w niej zapisy o konieczności zapoznawania się nauczycieli z dorobkiem pedagogiki i dydaktyki radzieckiej. Można to uznać za dowód tego, że szkolnictwo specjalne wpisano w nurt przebudowy treści, metod i kierunków kształcenia, podobnie jak pozostałe działy szkolnictwa).

⁴¹ Archiwum ZNP, syg. 679, s. 82–83 (dyskusja zjazdu).

⁴² K. Kirejczyk, *ZNP – Sekcja...*, s. 105 (wszyscy uczestnicy wzięli udział w szkoleniu ideologicznym, które było głównym celem konferencji).

⁴³ Arch. ZNP, SSS, syg. 679, s. 28 (w 1949 r. okręgowe podsekcje zorganizowały tylko jedno spotkanie nauczycieli szkół specjalnych, w Radomiu); Zob. też: Arch. ZNP, SSS, syg. 679, s. 14, 3, 9, 1, 117 (plany pracy sekcji okręgowych SSS).

⁴⁴ *Ibidem*, s. 89–103 (na 7 posiedzeniu ZG SSS padło stwierdzenie, że: *widzimy ogromny wysiłek i troskę Państwa w zakresie opieki specjalnej. Pragnienie, aby i dziecko upośledzone mogło być włączone w całokształt wysiłków narodu zmierzających do odbudowy i przebudowy Państwa Ludowego*).

Rok 1950 był dla Sekcji jeszcze mniej pomyślny. Najpierw zawiesiły działalność, a następnie upadły wojewódzkie zespoły metodyczne, które Sekcja zorganizowała w porozumieniu z kuratoriami okręgów szkolnych. Był to dotkliwy cios dla jej regionalnych struktur i dowód na to, że Ministerstwo Oświaty ma inną wizję doskonalenia zawodowego nauczycieli szkół specjalnych.

Mimo to Zarząd Sekcji podtrzymywał współpracę z Ministerstwem Oświaty w zakresie organizacji kursów i szkoleń dla nauczycieli. Poszukiwanie pozaministerialnych środków finansowych zakończyło się niepowodzeniem, a wsparcie finansowe Ministerstwa Oświaty było niewystarczające na realizację ambitnych planów Sekcji. Ze środków przyznanych Sekcji przez Ministerstwo Oświaty w 1950 r. zorganizowano 2 konferencje dla nauczycieli szkół specjalnych w szkołach dla dzieci przewlekle chorych i kalekich oraz w zakładach wychowawczych.

Pierwsza konferencja odbyła się w Rabce w dniach od 7 do 21 maja 1950 r. Nauczyciele zapoznali się z tematyką i funkcją zajęć technicznych, teatrów kukielkowych, świetlic szkolnych i harcerstwa. Najwięcej czasu pochłonęło szkolenie ideologiczne, ale i tak konferencja ta przysłużyła się pogłębieniu znajomości problematyki szkolnictwa specjalnego organizowanego dla dzieci i młodzieży przebywającej w szpitalach, sanatoriach i prewentoriach⁴⁵.

Również w Rabce, w dniach od 3 do 25 lipca 1950 r., miała miejsce konferencja dla nauczycieli pracujących w zakładach wychowawczych⁴⁶. Termin tej konferencji nie był przypadkowy. Towarzystwo mu prace Ministerstwa Oświaty nad usprawnieniem kierownictwa, finansowania i zasad kształcenia zawodowego w zakładach wychowawczych.

W 1950 r. Sekcja opracowała i przekazała Ministerstwu Oświaty materiały programowe dotyczące kształcenia zawodowego w szkołach specjalnych dla upośledzonych umysłowo, w formie uwag *W sprawie programu nauczania w szkołach specjalnych dla upośledzonych umysłowo*. Za nadrzędny cel uznano przygotowywanie do możliwie samodzielnego uczestnictwa w życiu społecznym oraz rozwijanie indywidualnych potrzeb ucznia w oparciu o jego fizyczne i psychiczne predyspozycje⁴⁷.

W marcu 1951 r. ZNP z chwilą przekształcenia ZNP w ZZNP Sekcja została przemianowana na Komisję Produkcyjną Szkolnictwa Specjalnego (dalej KPSS). To samo stało się z jej nielicznymi już regionalnymi delegaturami.

Działalność „produkcyjna” miała polegać na szkoleniu ideologicznym nauczycieli szkół specjalnych i tylko pod takim szyldem mogły być dla nich organizowane konferencje. Członkowie Sekcji doskonale zdawali sobie z tego sprawę i mając ograniczone pole działalności podporządkowali się dyrektywom Ministerstwa Oświaty⁴⁸.

⁴⁵ K. Kirejczyk, *ZNP – Sekcja...*, s. 105.

⁴⁶ Ibidem, s. 106 (kierownik kursu K. Kirejczyk napisał: *i tym razem, jak na kursie w Wejherowie dużo miejsca i czasu zajęły wykłady z zagadnień Marksizmu-Leninizmu*).

⁴⁷ AAN, Ministerstwo Oświaty, syg. 1741, s. 237–240 (Sekcja postulowała, aby praca szkół specjalnych opierała się na metodzie ośrodków zainteresowań).

⁴⁸ AAN, ZNP, SSS, syg. 680 (w związku z przekształceniem Sekcji w Komisję Produkcyjną Szkolnictwa Specjalnego dokonano zmian statutowych. Maria Grzegorzewska, Leokadia Frydrychowska i Kazimierz Kirejczyk twierdzili, że dla dobra szkolnictwa specjalnego należy wykorzystywać wszelki dostępne ścieżki działalności, a w tym finanse zgromadzone w funduszu kształcenia ideologicznego ZNP).

W 1950 r. KPSS zajmowała się oceną prac wydziałów oświaty rad narodowych w szkolnictwie specjalnym. Oceniano je na ogół negatywnie, przy czym głównym zarzutem, jaki formułowano w stosunku do ich działalności była sprawa niedostatecznego pozyskiwania lokali i budynków na szkoły specjalne i generalnie niezrozumienie problematyki szkolnictwa specjalnego przez kierownictwo rad narodowych⁴⁹.

W 1951 r. prace KPSS ograniczały się do wewnętrznej dyskusji o stanie szkół specjalnych i ewentualnie formułowania nielicznych dezyderatów dla Ministerstwa Oświaty w sprawie szkolnictwa specjalnego. Z funkcji przewodniczącej zrezygnowała M. Grzegorzewska, której miejsce zajęła Leokadia Frydrychowska, a następnie Stefan Dziedzic⁵⁰.

Również w 1951 r. powołana przez urzędników Ministerstwa Oświaty komisja programowo-metodyczna, prowadząca działalność w ramach Państwowego Ośrodka Prac Pedagogicznych i Badań Naukowych w Warszawie, przystąpiła do opracowania pierwszych programów nauczania, podręczników i weryfikacji metod pracy w szkolnictwie specjalnym. Należy zauważyć, że z tego przedsięwzięcia wyłączono PIPS, który jeszcze w 1950 r. pozbawiony został funkcji naukowo-badawczej i spadł do rangi studium kształcenia nauczycieli szkół specjalnych⁵¹.

Metodę ośrodków pracy uznano za „przeżytek pedagogiczny”. W jej miejsce szkołom specjalnym narzucano nauczanie przedmiotowe i to od pierwszych klas szkoły podstawowej⁵².

Przyszłościową deską ratunkową dla KPSS miała być Krajowa Konferencja ZG ZZNP, zorganizowana w dniach od 23 do 24 kwietnia 1953 r. w Warszawie. Mimo osobistego zaangażowania i wsparcia ze strony prezesa ZZNP – Eustachego Kuroczki – program ożywienia prac KPSS nie został jednak przyjęty. Wyjątek stanowił zapis w preliminarzu budżetowym ZZNP w sprawie organizacji kursokonferencji dla pracowników komisji selekcyjnych szkół specjalnych⁵³.

⁴⁹ AAN, Ministerstwo Oświaty, syg. 1732, s. 427–430 (Sekcja twierdziła, że: *niektóre prezydium WRN, PRN, MRN powinny zrewidować swój stosunek do szkół specjalnych, szczególnie do szkół dla dzieci umysłowo upośledzonych i moralnie zaniedbanych*. Mówiono o miejscowościach, np. Lublin i Kraków, w których szkoły specjalne znajdowały się w budynkach nieodpowiednich i urągających wszelkim zasadom higieny).

⁵⁰ Arch. ZNP, SSS, syg. 680, s. 72–74 (dezyderaty KPSS przekazywane były do Ministerstwa Oświaty. Oprócz tego w 1952 r. do Ministerstwa Oświaty przekazano memoriał, w którym wyszczególniono główne zadania stojące przed szkolnictwem specjalnym. Zaliczono do nich konieczność rozbudowy zawodowych szkół specjalnych, przygotowanie nowych podręczników i programów nauczania, budowę szkół specjalnych i lepsze przygotowanie zawodowe nauczycieli).

⁵¹ Dz.U.M.O, 1950, nr 5, poz. 75. Na mocy decyzji z 14 marca 1950 r. PIPS stał się Państwowym Studium Pedagogiki Specjalnej. Decyzja ta została negatywnie oceniona wśród pracowników PIPS oraz przez Zarząd SSS ZNP; (Zob. R. Przezwański, M. Kulczycki, H. Temerson, *Niektóre problemy defektologii i szkolnictwa specjalnego*, „Nowa Szkoła” 1956, nr 3, s. 276–291) miejsce PIPS zajęła, utworzona wg wzorców radzieckich, Sekcja Defektologii. W 1951 r. wydano drukiem: *Program nauczania w szkole dla dzieci opóźnionych w rozwoju umysłowym, Program nauczania w szkole specjalnej dla dzieci niewidomych, Program nauczania w 8-letniej szkole dla dzieci niewidomych, Program nauczania w szkole specjalnej dla dzieci oralnie zagrożonych*..

⁵² Za S. Mauersberg, M. Walczak, *Szkolnictwo polskie...*, s.197.

⁵³ K. Kirejczyk, *ZNP – Sekcja...*, s. 118; K. Kirejczyk, *Sześćdziesiąt lat społecznej służby dziecku niepełnosprawnemu*, „Szkoła Specjalna” nr 1, 1986, s. 84–98 (autor pisze nt. bezskutecznych prób ożywienia działalności Sekcji/Komisji); Zob. też L. Grochowski, *Eustachy Kuroczko (1901–1956)*, „Szkoła Specjalna”, nr 4, 1989, s. 263–267 (E. Kuroczko pełnił w latach 1945–1947 funkcję dyrektora Departamentu Ogólnego w Ministerstwie Oświaty).

W pierwszym półroczu 1953 r. ZG KPSS opracowywał program zajęć świetlicowych, zasady profilaktyki dla szkolnictwa specjalnego⁵⁴.

W 1953 r. KPSS do najważniejszych zadań stojących przed szkolnictwem specjalnym zaliczyła:

- opracowanie zasad skutecznej selekcji w szkołach dla upośledzonych umysłowo,
- rozwijanie przez Ministerstwo Oświaty akcji przysposobienia zawodowego w szkołach specjalnych,
- kształcenie i doksztalcanie nauczycieli,
- opracowanie i wprowadzenie do szkół nowych form pracy pozalekcyjnej.

W 1953 r. KPSS powróciła do sprawy wznowienia „Szkoły Specjalnej”. Niestety starania te były ciągle bezskuteczne. Podobnie nieudane okazały się wnioski o to, aby Ministerstwo Oświaty, wzorem lat 1946–1949, wróciło do akcji organizowania kursów szkoleniowych dla nauczycieli szkół specjalnych w okresie wakacyjnym. Powoływano się na konferencje w Rabce, Lublińcu i Sopocie⁵⁵.

Oprócz tego w końcu 1953 r. KPSS, przygotowując się do uroczystości rocznicowych związanych z 10-leciem Polski Ludowej, zorganizowała ogólnokrajową konferencję dla nauczycieli szkół specjalnych, w sali Państwowego Instytutu Głuchoniemych i Ociemniałych w Warszawie. Omawiano program uroczystości jubileuszowych oraz przy okazji sprawy selekcji i nadzoru nad szkolnictwem specjalnym⁵⁶.

Przygotowania rocznicowe były kontynuowane w kolejnym 1954 r. KPSS ponownie upominała się o wznowienie „Szkoły Specjalnej”. W korespondencji z Ministerstwem Oświaty poruszano sprawy: przysposobienia zawodowego, zajęć pozalekcyjnych, sieci szkolnej, produkcji podręczników szkolnych oraz pomocy naukowych. Nie ma materiałów archiwalnych, które potwierdzałyby współpracę Ministerstwa Oświaty z KPSS w powyższych sprawach⁵⁷.

W 1955 r. tylko w jednym przypadku KPSS zaznaczyła swoje istnienie. Negatywnie oceniła zarządzenie Ministerstwa Oświaty, które pomimo sprzeciwów i niezadowolenia nauczycieli szkół specjalnych, zakazywało stosowania metody ośrodków pracy w szkołach specjalnych⁵⁸.

Pierwsze wyraźne oznaki ożywienia prac KPSS pojawiły się dopiero wiosną 1956 r. Wskazuje na to tematyka marcowego zebrania, które odbyło się pod hasłem *Wznowienie działalności Sekcji Szkolnictwa Specjalnego przy ZG ZNP*. Uczestniczyli w nim: przewodniczący KPSS – Stefan Dziedzic, Wacław Tułodziecki, Leokadia Frydrychowska, Janina Doroszewska i Otton Lipkowski. Do priorytetowych zadań zaliczono: wznowienie „Szkoły Specjalnej”, nakłonienie Ministerstwa Oświaty do ponownego przekształcenia

⁵⁴ Archiwum ZNP, SSS, sygn. 680, s. 51 (Ministerstwo Oświaty zaakceptowało, na wniosek KPSS, pracę Kirejczyka *Zwalczanie upośledzeń dziecięcych*. Zamierzano wydać ją drukiem).

⁵⁵ K. Kirejczyk, *ZNP...* (w 1953 r. zorganizowano jeden kurs w Szklarskiej Porębie dla pracowników komisji selekcyjnych).

⁵⁶ Arch. ZNP SSS, sygn. 680, s. 34–40, 120–122.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 118–119, 135 (wyłączając pieniądze na druk „Biuletynu” przez KPSS).

⁵⁸ O. Lipkowski, *Wyższa Szkoła Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie 1922–1982*, Warszawa 1982, s. 62 (w 1956 r. Ministerstwo Oświaty najpierw ponownie dopuściło do szkół metodę ośrodków pracy, potem formalnie wycofało się z zakazu jej stosowania).

Państwowego Studium Pedagogiki Specjalnej w instytut (PIPS) i przywrócenie w szkołach specjalnych metody ośrodków pracy⁵⁹.

Na czerwcowym, poszerzonym posiedzeniu KPSS, S. Dziedzic przedstawił referat o dokonaniach Sekcji w latach 1949–1955. Według niego był to czas zastoju, a Ministerstwo Oświaty przez kolejne zarządzenia narzucało Sekcji własny styl pracy. Uwagi Dziedzica podzielali wszyscy zebrani, w tym M. Grzegorzewska, O. Lipkowski, J. Doroszevska i W. Tułodziecki. Od Ministerstwa Oświaty domagano się wznowienia działalności wszystkich podsekcji, przywrócenia metody ośrodków pracy i podjęcia prac naprawczych w szkolnictwie specjalnym⁶⁰.

Podsumowując należałoby zaznaczyć, że w latach 1948/49–1955/56 zarówno liczba szkół i zakładów specjalnych, jak i przebywających w nich dzieci i młodzieży uległa podwojeniu. W początkach roku szkolnego 1955/56 naukę rozpoczęły 353 szkoły dla ponad 35 tys. uczniów⁶¹. Niestety, w żadnym z działów szkolnictwa specjalnego, dla: niewidomych, głuchych, opóźnionych w rozwoju umysłowym, społecznie niedostosowanych, przewlekle chorych i kalekich, nie zagwarantowano powszechności nauczania.

W pierwszej połowie lat 50. problem dzieci niepełnosprawnych, a w szczególności upośledzonych umysłowo, traktowany był przez naczelne władze państwowe w pewnym sensie wstydliwie. Na gruncie wszechobecnej ideologii zrodziło się wówczas niesłuszne skądinąd założenie, że problem dziecka niepełnosprawnego ma ścisły związek z zaniedbaniami społeczno-gospodarczymi i kulturalnymi poprzednich epok. W rozumowaniu tym zakładano, że postęp ekonomiczny, idący w parze z rozwojem kulturalno-oświatowym społeczeństwa, wyeliminuje potrzebę dalszej rozbudowy szkolnictwa specjalnego. Rzeczywistość okazała się zgoła odmienna. Potwierdzały to zmiany zachodzące na polskiej scenie politycznej, a w szczególności wydarzenia polskiego października z 1956 r., w atmosferze którego dokonano rewizji dotychczasowej polityki oświatowej państwa.

Według mnie rzeczywisty stan szkolnictwa specjalnego w końcu lat 40. i w pierwszej połowie lat 50. dobrze oddaje opinia Wacława Tułodzieckiego, który twierdził, że *rozwój szkolnictwa specjalnego [...] odbywał się raczej żywiołowo: w ślad za ilościowym wzrostem placówek i uczniów korzystających z tych placówek nie następował planowy wzrost bazy materialnej (budynki, wyposażenie szkół i zakładów), wzrost wykształconych kadr pedagogicznych, pogłębienie pracy pedagogicznej*⁶².

⁵⁹ Arch. ZNP, SSS, syg. 681, s. 600–605 (protokoły zebrań z marca 1956 r.).

⁶⁰ Ibidem, s. 577–599 (protokół z 12 czerwca 1956 r.); Zob. też K. Kirejczyk, *ZNP – Sekcja...* (autor twierdzi, że przyczyną zahamowania działalności SSS ZNP była również polityka Dyrektora Departamentu Szkolnictwa Ogólnokształcącego Stanisława Dobosiewicza, który na jednej płaszczyźnie widział szkolnictwo specjalne i szkolnictwo powszechne. Lepiej układała się współpraca Sekcji z wcześniejszym dyrektorem tegoż departamentu Henrykiem Garbowskim, który lepiej znał potrzeby szkolnictwa specjalnego. K. Kirejczyk uważał, że w latach 1949–1955 uległo wstrzymaniu tempo prac Ministerstwa Oświaty, również za przyczyną działalności rad narodowych).

⁶¹ Statystyka Polski, z. 67, Warszawa 1962 (zestawienie to uwzględnia szkoły specjalne podstawowe, zawodowe i licea ogólnokształcące dla przewlekle chorych).

⁶² „Głos Nauczycielski” 1956, nr 26/27.